

Міністерство освіти і науки України
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Луганська обласна організація Української спілки краєзнавців
Луганське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта»
імені Тараса Шевченка
Луганський відділ Українського Географічного товариства
Газета «Краєзнавство. Географія. Туризм»

ПРИРОДНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ТА СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНІ КОМПЛЕКСИ РЕГІОНІВ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої
70-річчю від часу утворення Луганської області*

*27 – 29 травня 2008 року,
м. Луганськ*

Луганськ
«Альма-матер»
2008

УДК 911.001

ББК 65.04

П 77

П 77 Природно-територіальні та суспільно-географічні комплекси регіонів: історія формування, стан, проблеми, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю від часу утворення Луганської області. 27 – 29 травня 2008 р., м. Луганськ / Відп. ред. Ю. О. Кисельов. – Луганськ: Альма-матер, 2008. – 199 с.

Редакційна колегія:

доктор геогр. наук П. Г. Шищенко,
доктор геогр. наук Г. І. Денисик,
доктор геогр. наук А. І. Доценко,
кандидат геогр. наук, доктор пед. наук Л. І. Зеленська,
доктор геогр. наук С. І. Іщук,
доктор геогр. наук Ж. М. Матвіїшина,
кандидат геогр. наук О. О. Кисельова,
кандидат геогр. наук Ю. О. Кисельов.

У збірнику висвітлено актуальні проблеми досліджень природно-територіальних та суспільно-географічних комплексів України, а також суміжних регіонів Російської Федерації. Окремі статті присвячені питанням теоретичної географії та методики викладання географії.

УДК 911.001

ББК 65.04

Тексти подаються мовою оригіналу
та в редакції авторів

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 25.04.2008 р.)*

© Колектив авторів, 2008

© Альма-матер, 2008

I. ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ	
Шищенко П.Г., Олійник Я.Б., Дмитрук О.Ю. Діяльсний підхід у розвитку вищої базової географічної освіти в Україні	3
Денисюк Г.І. Регіональні природничо-географічні дослідження	8
Доценко А.І. Проблеми географічного українознавства у контексті українізації поселень Донбасу	9
Зеленська Л.І. Сценарій підготовки екскурсиводів в регіоні (на прикладі Дніпропетровської області)	11
Іщук С.І., Гладкий О.В. Особливості застосування концепції твк та промислових кластерів при дослідженні промислово-агломераційних утворень	12
Ковальчук І.П., Євсюков Т.О. Геоінформаційно-картографічне моделювання соціально-економічних проблем землекористувань	16
Матвійшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Палеопедологічні дослідження захисного валу раннього залізного віку на Черкащині	19
Немець Л.М., Вірченко П.А. Суспільно-географічний аналіз підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у Харківській області за роки незалежності	23
Сивий М.Я. Методологічні підходи до вивчення мінерально-сировинних ресурсів	26
Толчів О.Г. Етапна еволюція географічних парадигм: землеопис –землезнавство – конструктивна географія – планування територій	29
Єфименко В.І., Слоньова Т.І. Луганщина: 70 років соціально-економічного розвитку	30
II. ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	
Белоусова Н.В. Сучасна водогосподарська ситуація в Луганській області та проблеми водокористування.....	33
Бондаренко Ю.Г. Історичні аспекти створення і дослідження природно-заповідних об'єктів	34
Василенко Т.А. До історії вивчення мінерально-сировинної бази Кривбасу	37
Галамай Ю.С. Способи відновлення териконівих ландшафтів	40
Исаева Р.Я., Курдюкова О.Н. Охрана лекарственных растений Луганской области	41
Кармазиненко С.П. Макро- і міроморфологічні особливості чорноземів звичайних південних в межах степової зони України	42
Кисельова О.О. Геологічні чинники розвитку яружної ерозії на Донецькому кряжі	45
Кисельова О.О. Інформаційний потенціал топографічних карт для вивчення яружної ерозії	47
Кисельов Ю.О., Пічугіна І.В. Еколого-економічне районування території Донбасу у світлі сьогодення	48
Кокус В.В. Внесок краєзнавчих осередків Поділля у розвиток зоологічних досліджень краю в 20-х-30-х роках ХХ ст.	50
Кононов Ю.И., Лопатина Е.Ю., Марушкевич М.Т. Ювенилизация земной поверхности и ее значение	53
Крамчанников Н.Н. Геоэкологические проблемы Белгородского водохранилища в условиях антропогенного пресса и основные пути оптимизации его природопользования	55
Лобанова Н.А. Природно-экологические закономерности развития равнинно-степных ландшафтов Волгоградской области	58
Нейман А.М. Методика складання атласу хмар	60
Совгіра С.В., Берчак В.С. Урочище „Княгиня”: просторово-часовий аспект	61
Талах О.В. Гіпсографічна крива Луганської області	62
Удовиченко Н.И. Местонахождения палеогеновых позвоночных Луганской области 63	
Чеболда І.Ю. Потенціал лісових ресурсів сталого розвитку	66
Седов С.А. Перспективи розвитку краєзнавчого туризму в Луганській області	69
III. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ	
Аляев В.А., Аляева О.Е. О роли населения в хозяйственном развитии Волгоградской области в конце XIX-XX вв.	71
Афанасьев О.Е. Концептуальні засади дослідження топонімичної атрактивності території міста	74
Барановський М.О. Депресивність промислових регіонів (на прикладі Луганської області)	76
Бацманова Л.С. К вопросу об эффективности реструктуризации угольной отрасли в старопромышленном регионе – Луганщине	79
Васильева Л.Д., Молодецкий А.Э. Сергеевка и Албена: сравнение рекреационного потенциала курортов Украины и Болгарии	81
Воловик Л.М. Суспільно – географічні дослідження впливу столиці на периферійні райони	84
Гененко И.А., Корнилов А.Г., Пирогова И.В. Оптимизация общественного природопользования сельских населенных пунктов Белгородской области (на примере с. Зинандино Ракитянского района)	87
Грицюк Д.Ю., Бугай Ю.О. Суспільно-географічні аспекти реалізації регіональної політики у форматі досвіду держав ЄС	89
Гринюк Т.А., Молзовий А.А. Маркетингово-географічні дослідження як новий науково-прикладний напрям суспільної географії	90
Деточенко Л.В. Особенности развития международного туризма в Африканском регионе	91

	Єфименко В.І., Фетисова Н.М., Михайличенко А.І. Регіональний аналіз стану здоров'я населення (на прикладі Краснодонського регіону)	94
	Заваріка Г.М. Трансформація сільського розселення населення Луганської області	96
	Зуб Л.В. Шляхи подолання депопуляції населення у регіоні (на прикладі Тернопільської області)	98
3	Кисельов Ю.О. „Нова географія” Е. Банзе та геософія А. Піскозуба: спроба порівняльного аналізу	100
8	Ковальова Є.М. Деякі аспекти стану здоров'я населення Донецької області	101
9	Кононов Ю.И. Значение территориальной организации для контроля и регулирования состояния	
11	природно-производственных систем Донбасса	103
	Корнус А.О., Корнус О.Г. Демографічний потенціал Луганської області та його частка у демографічному	
12	потенціалі північно-східного регіону України	104
	Кошелюк В.А. Проблеми соціально-економічного розвитку промислових областей України,	
16	як відображення недосконалої функціонально-територіальної структури господарства	107
	Кузищин А.В. До питання періодизації соціально-географічних досліджень в Україні	108
19	Літинська О.М. Функціонування регіонального ринку продовольчих товарів	110
	Логвин М.М. Сучасна демографічна поведінка населення та духовне середовище	112
23	Макогон А.Е. Современные проблемы функционирования предприятий угольной промышленности в	
26	Луганской области (на примере шахты «Красный партизан»)	116
	Мариняк Я.О. Розвиток та сучасний стан готельного бізнесу в Україні	119
29	Мартынюк А.А., Мартынюк А.М. Международный туризм в системе внешнеэкономических связей	122
30	Магросов В.Д., Гаврюшенко Г.В. Проблеми визначення критеріїв депресивності територій	125
	Мельник І.Г., Гасвеська Н.С. Демографічні фактори внутрішньорегіональної диференціації бідності	
33	в Луганській області	128
34	Микитюк В.М. Сільська місцевість: суть та основні чинники розвитку	131
37	Молодцовский А.Э., Царук Л.О. Рекреационно-туристические возможности развития молодого города	
40	Причерноморья	132
41	Моргунова О.В. Особенности формирования и функционирования системы рыбного прудового хозяйства ..	134
42	Моштакова Н.В. Деякі особливості географії культури (на прикладі Луганської області)	136
44	Олійник Т., Белусова Н.В. Загальна характеристика захворюваності у Марківському районі	
45	Луганської області	138
47	Паньків Н.М. Транспортна інфраструктура гірських районів львівської області	140
48	Пилипенко Г.П., Суворовська О.Л. Ризики при інтенсифікації використання агроландшафтів	142
50	Початков А.А. Динамика и территориальные различия автодорожной сети Воронежской области	143
53	Пуригина Ю. Територіальні й структурні особливості стану здоров'я населення Луганської області	146
55	Руніца О.І. Санаторно-курортна мережа регіону та її дослідження (на прикладі Тернопільської області)	147
58	Савюк О.Ю. Суспільно-географічні аспекти вимірювання та аналізу якості життя сільського населення	
60	Одеського регіону	149
61	Сажнева Н.М., Сажнев М.Л., Арсененко А.І., Орловська Т.О., Сорокіна Ц.В. Передумови розвитку	
62	рекреації в Україні в ХХ столітті	151
66	Сердюк А.М. Ринкова інфраструктура в системі агропромислового виробництва	154
69	Слоньова Т.І., Чикіна Ю.Ю. Місце і роль обласного центру у суспільно-географічному	
71	комплексі Луганщини	155
74	Тітенко З.В. Суспільно-географічні підходи до адміністративного реформування на рівні сільських	
76	територіальних громад	157
79	Холявчук Д.І. Природне різноманіття долини середнього Дністра як передумова рекреаційної діяльності	159
81	Шевченко М. Некоторые аспекты инновационного процесса в хозяйственном комплексе	
84	Луганской области	161
87	Ширшов А.Ф. Эколого-географические проблемы железнодорожного транспорта Волгоградской области ..	162
89	Яворська В.В. Особливості впливу статтево-вікової структури населення на формування геодемографічних	
91	процесів регіону	164
	Янковська Л.В. Гідрологічні заповідні об'єкти Тернопільської області та їх рекреаційне значення	166
	Яснок Т.Є. Суспільно-географічні основи інтегрального вивчення паливно-енергетичного	
	комплексу України	169
	Гавриленко О.П. Промислові геотехсистеми лісостепу України та шляхи їх оптимізації	171
	IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ	
	Бурлаченко К.В., Слоньова Т.І. Освітній комплекс Луганщини за 70 років розвитку:	
	динамічні та структурні зміни	175
	Гринюк Т.А., Буткалюк К.О. Педагогічні кадри у світовому освітньому середовищі і функціонування	
	ринку праці	177
	Ештокин А.Н. Обработка угловых измерений в замкнутом геодезическом ходе с помощью	
	электронных таблиц Microsoft Excel	179
	Михайлова Н.М. Екологічне виховання школярів як складова роботи гуртків еколого-натуралістичного	
	напряму при географічному пізнанні рідного краю	183

Сорокина Г.А. Экологическое образование специалистов сферы туризма как составная часть их специальной подготовки	184
Ступникова А.Д. Практические работы как средство формирования ключевых компетенций учащихся	185
Тімець О.В. Сучасні тенденції розвитку географічної освіти в зарубіжжі	187
Трегубенко О.М. Про необхідність історико-педагогічного аналізу розвитку географічної освіти в Україні ..	189
Филипенко Т.А. Применение проектных технологий на уроках географии	189
Часнікова О.В. Організаційно-педагогічні умови розвитку фахової компетентності з основ економіки вчителів географії в післядипломній освіті	191
Шевчук С.М. Географічне джерелознавство	194

—
П
—

II. ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Н.В. Бєлоусова, к. г. н.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНА ВОДОГОСПОДАРСЬКА СИТУАЦІЯ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Розвиток народногосподарського комплексу Донбасу завжди зазнавав дефіциту водних ресурсів. який останніми роками суттєво збільшився завдяки інтенсивній господарській діяльності людини.

В Луганській області на особливості водогосподарської ситуації, під якою розуміють сукупність обставин і умов, що визначають стан використання й охорони водних ресурсів, впливають 431 підприємство, які є найбільшими користувачами води й джерелами скиду стічних вод. Водозабезпеченість території та населення Луганщини водою у 1,1-1,4 рази та місцевими в 1,6- 2,0 рази нижча, ніж в середньому по Україні. В Луганській області водовикористання на 1 людину на добу становить 218 л при нормі 230-250 л.

В структурі споживання водних ресурсів тривалий час перше місце посідає промисловість, на потреби якої щорічно витрачається більше половини загального споживання води області.

Інтенсивне використання води здійснюється у найбільших промислових осередках області, таких як Лисичансько-Рубіжанський, Свердловсько-Ровеньківський та Красполучсько-Антрацитівський промислові райони, а також у місті Луганську. На них припадає 85,4% від загального обсягу скиду стічних вод і 85,9% від загального обсягу. Для цих промислових районів небезпечними є стічні води хімічних та коксохімічних підприємств, які містять клейкі сполуки, феноли, органічні кислоти, альдегіди, спирти, кетони, фарбники. Їх токсична дія є аналогічною дії неорганічних шкідливих сполук та суттєво змінює якість води у природних водоймах. Особливий вплив на довкілля має металургія, теплоенергетика, комунально-побутове господарство, АПК. В результаті інтенсивного залучення до господарського обігу водних ресурсів, практично усі водойми області виявилися забрудненими хімічними та органічними добривами, пестицидами, токсичними речовинами тощо, і починають втрачати здатність до самовідновлення.

Суттєвий вплив на якість водних ресурсів області має вугільна промисловість. Кам'яне вугілля видобувається 9-ма вуглевидобувними об'єднаннями, у складі яких 94 шахти та 28 вуглезбагачувальних фабрик. Майже всі шахтні води (98,4%) проходять очистку, але очищуються вони тільки від механічних домішок. Для цього використовуються горизонтальні відстійники, ставки-освітлювачі й породні фільтраційні установки. Відстоєні води далі можуть бути використані у технічному водопостачанні, або потрапити у водойми, де, внаслідок низького рівня самоочищення води, знову забруднюються.

Сток вугільної промисловості характеризується високим вмістом хлоридів, сульфатів, солей кальцію. Від мінеральних забруднень шахтні води Луганської області не очищуються взагалі. В перспективі для більш глибокої очистки цих вод, передбачається відкриття шести об'єднаних вузлів зі станціями демінералізації, загальною потужністю 96 тис. м³/добу. Це означатиме, що щорічно від мінеральних забруднень будуть очищуватися близько 14% забруднених стоків, а більша частина залишку (86%) й далі буде негативно впливати на стан водойм області.

З шахтними водами лише у рр. Сіверський Донець та Лугань потрапляє близько 1 000 т. мінеральних речовин щодобово. Це не дивно, оскільки малі річки Донецького кряжу навіть у середньообогатювальні роки приймають промислових стоків у 2-2,2 рази більше, ніж об'єм їх природного стоку з водозбірної площі Луганської області.

Наведемо один з чисельних прикладів, який характерний для області в цілому. Річка Лугань - основна водна артерія м. Луганськ. Довжина її в межах міста становить понад 30 км. Головною її притокою є р. Вільхова, яка тече по території міста на відстані 10 км. Стік цих річок формується за рахунок дощових і талих вод, що стікають з території населених пунктів, сільськогосподарських угідь, а також скидів високомінералізованих шахтних вод, недостатньо очищених промислових і побутових стоків. Після будівництва греблі та прокладання через річище Лугані нитки газопроводу, швидкість течії суттєво зменшилась, що призвело до замулення річки, зникнення джерел та розвитку інших негативних природних процесів.

Якщо звернемося до історії екологічного моніторингу річки Лугань, то невідмінно натрапимо на цілу низку газетних публікацій (1989 - 1990 рр.), де головною тематикою однієї з розділів була проблема захисту саме цієї річки. У журналістське відрядження збирались цілі експедиції, ведучі яких прямо з міста свого перебування або під час руху по річці вели радіо - та телепрограми; перебіг подій цього заходу коментували провідні спеціалісти в області географії та екології. Мета експедиції - визначити ступінь забруднення річки, скласти екологічну карту, визначити кількість та належність промислових стоків, зафіксувати усі об'єкти, які впливають на загальний екологічний стан водойми й запропонувати програми щодо поліпшення загального екологічного стану річки. До збереження природної водойми залучались юнацькі загони, велась активна рекламна компанія серед населення. На жаль, експедиція виконала лише мінімум з запланованої програми, хоча згодом Ворошиловградською обласною радою

була запропонована ціла низка програм з вирішення цього питання. Але до сьогодні, як і на багатьох теренах України, переважає економічний, а не екологічний принцип господарювання. Реалії сьогодення - невтішні.

На сьогодні вздовж річок Лугань та Вільхової розташовано 70 підприємств, закладів та організацій усіх форм власності (наприклад, ДХК "Луганськтепловоз", верстатобудівний, пивоварний, цегляний заводи, меблева фабрика, автогаражні кооперативи та інші еколого-небезпечні споруди), а також промислові майданчики, на яких зберігаються виробничі та побутові відходи, сировинні й хімічні матеріали, які не відповідають нормативно-технічним параметрам. Території цих підприємств забруднені нафтопродуктами, забруднюючими речовинами вентиляційних викидів різних технологічних процесів, в тому числі – хімічних. Внаслідок відсутності локальних очисних споруд, промислові стоки не проходять попереднє очищення перед скиданням у міську каналізацію або безпосередньо у річку. Прямий негативний вплив на річки півдня Луганщини мають дощові й галі води (17 відводів) та промислових майданчиків підприємств (в тому числі, з обслуговування автотранспорту). Відвід стоків у річки організовується через міську систему зливової каналізації або безпосередньо здійснюється в річки без очищення. Тому в річках південної частини території області (зокрема, у Лугані та Вільховій) зафіксовано забруднення води солями важких металів та іншими токсичними компонентами. Поступово забруднені води цих та інших річок потрапляють у Сіверський Донець, який на виході за межі області є понаднормативно забрудненим.

Якщо проаналізувати територіальні особливості гідро ресурсного потенціалу області, то можна виокремити два регіони, які різняться між собою за запасами водних ресурсів, ступенем їх використання, об'ємами та структурою водоспоживання, масштабами та напрямками водовідведення:

1). урбанізовані та індустріальні райони, з високим та дуже високим рівнем промислового і комунального водоспоживання й водовідведення;

2). райони переважно сільськогосподарського напрямку розвитку з переважанням у структурі водоспоживання витрат води на зрошення та сільськогосподарське водопостачання.

Захищається лише сподіватись на те, що проблеми, які вже сьогодні сягнули за межу регіональних і набули глобальних масштабів, знайдуть своє вирішення не тільки на папері, а й в реалії.

Ю.Г. Бондаренко, асп.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ І ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Історичний аналіз методологічних засад географічних досліджень природно-заповідних об'єктів є актуальним завданням конструктивної географії, вирішення якого дозволить оцінити здобутки та окреслити проблемні питання, розв'язання яких надасть можливість оптимізувати сучасний стан та функціонування природно-заповідних територій.

Постановка проблеми: сучасний етап створення та функціонування природно-заповідного фонду характеризується динамічними змінами в їх структурі, зміною концепцій формування природно-заповідних систем, пошуками нових критеріїв для виділення і трансформування існуючої мережі природно-заповідних об'єктів. У цих пошуках важливе значення має аналіз існуючих концепцій і підходів, створених за всю історію розвитку природно-заповідної справи, тому це завдання є актуальним. Цим питанням присвячена пропонується стаття.

Мета дослідження. З метою аналізу історичних аспектів створення і дослідження природно-заповідних об'єктів здійснено критичний аналіз публікацій, присвячених дослідженню природоохоронних проблем України, запропонована періодизація досліджень, окреслені головні результати та невирішені проблеми.

Результати дослідження. Вивчення історичних аспектів створення і дослідження природно-заповідних об'єктів дають змогу аналізувати сучасні проблеми заповідної справи України. Система поглядів на природно-заповідні об'єкти, наукове обґрунтування змісту і цілей їх діяльності зазнали значної трансформації. Теоретичні та практичні засади заповідної справи були закладені на початку ХХ століття. Були створені передумови і сформульовані засади розвитку природно-заповідної справи. Головним завданням створення заповідних територій є збереження природи у вигляді її найбільш типових формацій, відображення стану природи на заповідних територіях, вивчення перебігу природних процесів як чинників змін і трансформацій геосистем які здійснює людина різними формами господарської діяльності [8].

На протязі ХХ століття чимало досліджень було присвячено питанням історичного розвитку заповідної справи.

Аналіз та обговорення результатів досліджень природоохоронних проблем в Україні і зарубіжжі, базованих на запропонованих нами критеріях дозволяє виділити кілька етапів в історії заповідної справи. Критеріями виділення етапів дослідження природно-заповідної справи виступають: 1) наявність у дослідників нових ідей та підходів до заповідної справи які свідчать про настання нового етапу; 2) достатньо високий рівень реалізації нових ідей у практиці природно-заповідної справи; 3) зростання чисельності кількості публікацій актуальної для даного етапу розвитку природно-заповідної справи тематики; 4) ефективність (продуктивність) ідей та їх вплив на рівень збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.